

ZAMANA YENİK DÜŞEN BİR ESERE GÖRGÜ TANIĞI OLMAK: AMASYA KALEKÖY CAMİİ*

Fazilet KOÇYİĞİT TEPE**

ÖZET

Uzun bir geçmişe sahip olan Amasya, bu tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu nedendir ki şehir adeta bir açık hava müzesi gibidir. Hemen hemen her döneme ait eserlerin bulunduğu şehirde ahşap mimari de dikkati çekmektedir. Ahşap direkli camiler grubunda yer alan Amasya-Kaleköy Cami'nin kitabesi bulunmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Bahsi geçen cami konusunda hiçbir bilimsel çalışma yapılmamış olup sadece il envanterinde, eserin duvar resimleri temel alınarak, eser XVIII-XIX. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Yok olma tehlikesi içinde olan eser, kaderine terk edilmiş durumdadır. Bu çalışmanın amacı eserin yeniden tarihlendirilmesini ve en azından yok olup tarih sayfasından silinmeden önce kayıtlara geçmesini sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Kaleköy Cami, Ahşap Direkli Camiler.

ABSTRACT

Amasya has a long history and hosted to a lot of civilisation during this historical period. Therefore, the city is really like an open-air museum. In this city where buildings belong to almost every period exist, also wooden structures has been attracted attention. It is not known the year of construction of Amasya-Kaleköy Mosque which is included in the group of mosques with wooden columns, because there is not any inscriptions belong to the building. There is not any fieldwork about the mentioned building, the building was dated to 18-19. century based on the building's fresco only in provenance inventory. The building that is in the danger of extinction, is doomed. The purpose of this paper is to redate the building and at least to record the building before it goes out of existence.

Keywords: Amasya, Kaleköy Mosque, Mosques With Wooden Columns.

Bir zamanlar "Bereketli Hilal" olarak tanımlanan coğrafyanın bir parçası olan ülkemiz, bu coğrafi konumunun verdiği ayrıcalıkla birçok medeniyetin

* Bu çalışmaya konu olan eser, "Amasya Kaleköy ve Şeyhler Köyü Ahşap Camileri Rölöve Çalışması" isimli BAP projesi dâhilindedir ve proje Amasya Üniversitesi tarafından desteklenmiştir. Makalede yer alan fotoğraf ve çizimler projeye aittir.

** Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Amasya. fazilet.kocyigit@amasya.edu.tr

ev sahipliğini yapmıştır. Bu nedendir ki bu topraklar, hem yer altında hem de yer üstündeki kültürel varlıkları ile adeta bir açık hava müzesidir. Bir nehrin iki tarafında boyu boyunca uzanan Amasya şehri de tüm sokaklarında bize farklı medeniyetlerin eserlerini büyük bir samimiyetle sunmaktadır. Ancak insanların ilgisizliğine maruz kalan bu eserler, zamanla yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Ne yazık ki bu coğrafyada yer alan birçok eser, daha kayıtlara bile geçmeden tamamen yok olarak tarih sayfalarından silinmiştir. Bu tehdidi yaşayan eserlerden biri de Amasya/Yukarı Kale Köy Camii'dir. Bu çalışmanın amacı mümkünse bu tehdidi yok etmek, değilse en azından eseri kayıtlara geçirebilmektir.

Kaleköy Camii

Amasya/Yukarı Kale Köy, 1902-03 parselde bulunan eser, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek minareli bir yapıdır ve hımsız duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Şekil 1-2). Eserin kitabesi bulunmadığı için araştırmacılar tarafından üslupsal özellikleri temelinde XVIII. yüzyılın sonu – XIX. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir¹.

Caminin beden duvarlarında, ahşap hatıllar ve kerpiç malzeme kullanılırken, temelinin görünen kısımlarında moloz taş ve düzgün olmayan kesme taşın kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 3-5). Buna ek olarak eserin güney duvarının sandviç duvar tekniğine benzer bir teknikte inşa edildiği görülmektedir. İç ve dış panellerden oluşan bu tekniğin sadece güney cephede uygulanması, dış panelin orijinal olmayıp sonradan cepheyi koruma amaçlı yapılmış olabileceğini düşündürmektedir (Şekil.7). Yapıda iki katlı pencere uygulaması bulunmaktadır (Şekil 4).

Ahşap direkli camiler grubunda olan Kaleköy Camii'nin harimine giriş, batı cephede bulunan yuvarlak basık kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır. Caminin harim kısmı, altı adet ahşap direk ile üç sahına ayrılmıştır. Bu ahşap direklerde sütun başlıkları yerine profil kesitli yastıklar kullanılmıştır. Mihraba dik uzanan bu sahnılardan ortada bulunanı 30 cm. yüksek tutularak vurgulanmıştır.

Eserin oldukça tahrip olmuş mihrabı, alçı malzeme ile yapılmıştır (Şekil 10). Kemer köşelikleri boyanan mihrabın en dış çevresinde yer alan içbükey silme bitkisel motiflerle, yanındaki dışbükey silme zikzak motifleriyle bezenmiştir. Bu silmelerden sonra gelen geniş bordür, kırık çizgilerle elde edilmiş geometrik motiflerle bezenmiştir (Şekil 15). Bu bordürü takip eden silmenin üzerine ise kıvrık dallar arasında çarkifelek motifleri yapılmıştır. Bu silmeden sonra gelen diğer bordürün üzeri on iki kollu yıldız motifleriyle bezenmiştir. Mihrabı üç yönden çevreleyen bu bordürün hemen altında ayet kitabesi yer almaktadır. Mihrap nişine daha yakın silmelerin üzerleri de bitkisel ve geometrik olmak üzere çeşitli şekillerde bezenmiştir. Bu silmeler sonradan yağlı boya ile kırmızı, yeşil ve mavi renklere boyanmıştır.

¹ Eser konusunda yapılan tek çalışma, 2007 tarihli Amasya İl Envanteridir. Envanterde yapılan incelemede ise eser sadece bezemelerinin üslupsal özelliklerinden yola çıkılarak XVIII-XIX. yüzyıla tarihlendirilmiş, plan özellikleri ve yapıya dair buluntular dikkate alınmamıştır.

Mihrap nişinin iç kısmını çevreleyen geniş bordürlerin üzerine de geometrik bezemeler yapılmıştır. Mevcut kalıntılardan anlaşıldığı üzere eserin mihrabı orijinalinde mukarnas kavsaralı iken sonradan üzeri alçı malzeme ile kaplanarak dilimli kemeri olan bir niş şekline dönüştürülmüştür (Şekil 11-12-13-14).

Caminin minberi ve müezzin kürsüsü orijinal olmayıp ahşap malzeme ile yapılmıştır. Harimin kuzeyine yapılan kadınlar mahfili de ahşap malzeme ile inşa edilmiş olup asma kat şeklinde düzenlenmiştir. Bu kısma yapının kuzeyinden doğrudan giriş sağlanabildiği gibi harimde yer alan ahşap bir merdiven ile de ulaşılabilir (Şekil 16).

Eserin batı tarafında bulunan son cemaat mahalli, üç ahşap direk ile iki bölüme ayrılmıştır. Ahşap hatıllarla desteklenen bu mekân, ahşap bir sundurma şeklinde düzenlenmiştir. Bu cephede yer alan pencere sonradan iptal edilerek yerine; yuvarlak kemerli ve üzerinde Helence yazıların yer aldığı bir mezar taşı monte edilmiştir. Son cemaat mahallinin üst katına sonradan olduğu tahmin edilen bir oda ve bu odanın önüne de bir giriş inşa edilmiştir. Günümüzde burada bir tabutun bulunmasına karşın caminin faal olduğu dönemlerde bu mekânın imam evi olarak kullanılmış olması muhtemeldir.

Yapının kuzeybatısında bulunan tek minaresi, ahşap çıtalarla silindirik şekilde yapılmıştır. Eserin minaresi alışılanın dışında bir forma sahip olup minarenin şerefe kısmı yüksek tutularak doğrudan külahla bağlantı sağlanmış ve petek kısmı yapılmamıştır.

Oldukça bezemeli olan yapıda bezeme öğeleri, mihrap ve duvar yüzeylerinde yoğunlaşmıştır. Mihrapta oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik bezemeler bulunmaktadır. Duvar yüzeylerine ise XVIII. yüzyılın sonu - XIX. yüzyılın başına tarihlendirebileceğimiz kalemişi bezemeler yapılmıştır. Harim kısmında kuzey duvarı hariç diğer duvarlara içerisinde "Allah, Muhammed ve halifelerin isimleri"nin yazılı olduğu madalyonlar yapılmıştır. Harimin tavana yakın en üst kısmında tüm harimi çerçeveleyen bir bordür bulunmaktadır. Kırmızı ve mavi boya ile yapılmış bu bordürün üzerine biri alta diğeri üste gelecek şekilde üç yapraklı palmet motifleri işlenmiştir. Palmetlerin uçlarının birleşim noktalarına ise büyük benekler yapılmıştır ve tüm motifler bu şekilde birbirine eklenerek bordür boyunca devam ettirilmiştir. Bordürün altına ise birbirinden bağımsız püskül gibi sarkan ters lale ve kıvrım (kıvrık) dal motifleri tasvir edilmiştir. Bu motifler de ardışık bir şekilde mavi, kırmızı ve sarı renklere boyanmıştır. Bu motiflerin aynısı daha küçük ve çift dallı olmak üzere iki sıra halinde yeniden resmedilmiştir. Doğu ve batı duvarlarına en üstte yer alan bordür seviyesinden zincirle sarkan vazoda çiçek motifleri yapılmıştır. Kıvrık dallar ve dört yapraklı çiçeklerin resmedildiği bu motif stilize bir motiftir. Batı ve kuzey duvarlara dikey sıralar halinde birbirinden bağımsız ama bir bütünlük içerisinde yapraklı dal motifleri işlenmiştir. Güneyde bulunan pencerelerin etrafı altın yıldızla çerçeve içerisine alınıp üzerlerine birbiriyle bağlantısı olmayan kenger yaprağı motifleri yapılmıştır. Doğu duvarında yer alan pen-

cereler ise sarmal şekilde ilerleyen kıvrık dallar ve çerçeve köşelerine denk gelen üç yapraklı palmetlerle bezenmiştir. Güney ve doğu duvarlarında çerçeve içerisine alınmış hat örnekleri bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin bulunduğu kısım bel hizasında düz bir şekilde bordo renge boyanmışken doğu ve güney cephelerde köşebentli çerçeveler üzerine rumiler arasında hatayı çiçekler resmedilmiştir. Birbirinden bağımsız olan bu karşılıklı motiflerin arasına da ahşap görünümlü topuzlar yapılmıştır (Şekil 8-9). Doğu duvarında kadınlar mahfilinin altına üzerinde kıvrık dallar arasında beş yapraklı çiçek motiflerinin yer aldığı bir bordürle çerçevelenmiş büyük bir gülbezek motifi yapılmıştır. Motifin içerisinde bulunduğu bu dikdörtgen çerçevenin köşeleri açılmalı bir şekilde dilimlenmiş ve bu dilimler sarı, zemin ise mavi renge boyanmıştır. Yine kadınlar mahfilinin altında, kuzey duvarda da aynı şekilde bezenmiş çerçeve içerisine baklava dilimi tasvir edilmiştir. Baklava diliminin içerisi de hatayı çiçekler ve kıvrık dallarla bezenmiştir. Ahşap sütun başlıkları mavi, sarı, kırmızı renklerle boyanmış çiçek motifleri, altıgen içerisinde altı kollu yıldız, oyma tekniğinde yapılmış altı kollu yıldız ve küçük gülbezek motifleri olmak üzere çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir (Şekil 17-18).

Zamanın tüm yıkıcılığına direnen Kaleköy Cami, günümüze oldukça harap bir şekilde ulaşabilmiştir. Harim kısmında yer alan ahşap direklerin başlıklarının gövdesinden çıkmış olması, duvarlardaki ayrılma ve çatlama- lar eserin zemininde kaymaların olduğunu göstermektedir (Şekil 6). Buna ek olarak yapının beden duvarlarında da çatlaklar ve dökülmeler vardır. Üst örtü çökmek üzere olup, caminin minaresinin de strüktürü bozulmuştur ve yıkılma tehlikesi taşımaktadır. Harim kısmına kaçak kazılar nedeniyle büyük bir çukur açılmıştır. Caminin batı penceresi iptal edilerek yerine antik dönem mezar taşı monte edilmiştir. Eserin mihrabında da ciddi tahribatlar söz konusudur. Kalem işleri yer yer silinerek ya yok olmuş ya da belirginliğini kaybetmiştir. Eser, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Değerlendirme

Mimarlık tarihine genel bir bakış attığımız zaman insanların yapı malzemesi olarak genellikle buldukları coğrafyanın imkânlarına göre tercih yaptığı gözlenmektedir. Buna karşın İç Anadolu Bölgesi gibi taş malzemenin bolca bulunduğu bir coğrafyada da ahşap malzeme ile inşa edilmiş yapıların bulunması tercih ve imkânlar konusunda yeniden düşündürmektedir. Bu durum yapı malzemesinin seçiminde imkânların dışında tercihlerin de söz konusu olduğunun kanıtıdır.

Türk sanatında; Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Beylikler dönemlerinden beri gözlenebilen ahşap malzeme kullanımı Anadolu'da da devam ettirilmiştir. Özellikle Selçuklular döneminde İç Anadolu'da ahşap direkli ve tavanlı yapıların yapıldığı buna ek olarak bu eserlerin bazılarının kalemişleri ile bezendiği bilinmektedir (Kuran, 1972, s.182). Ahşap direk kullanımının kökeni Türklerin göçebe dönemlerinde sürdürdüğü çadır yaşamına da bağlanabilir. Türkmen çadırlarında çoğunlukla başları oymalı olan ahşap direklerin kullanıldığı bilinmektedir. Mimaride ahşap direk baş-

lıklarının üzerinde yer alan profilli yastıklar ve konsollar özellikle Selçuklu dönemi ahşap camilerinde karşımıza çıkmaktadır (Ersoy, 1993, s.58-59). Osmanlılar Döneminde de XIV. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar ahşap direkli ve tavanlı camilerin inşa edildiği gözlenmektedir (Uysal, 2014, s.1110).

Coğrafi imkânlar açısından baktığımızda Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Kaleköy Cami'nin ahşap malzeme ile inşa edilmesi oldukça olağan görünmektedir. Ancak Amasya gibi taş ocaklarının yoğun bulunduğu bir şehirde ahşap malzemenin kullanılmasını bir tercih olarak değerlendirebiliriz. Şehir merkezinde yer alan eserlerin çoğunlukla kesme veya moloz taşla inşa edilmesi de bu eserde kullanılan ahşap malzemenin zorunluluktan ziyade bir tercih olduğunu düşündürmektedir. Anadolu'da ahşap direkli ve tavanlı camilerin XVII. – XIX. yüzyıllar arasında moda halinde devam ettiği düşünülmektedir (Deniz, 1988, s.50). Bu bilgilere ek olarak Yalıboyu evleri olarak bilinen ve çoğunluğu XIX. yüzyılda inşa edilmiş konakların da ahşap çatki arası kerpiç dolgulu yapılar olduğu gözlenmektedir (Amasya İl Yıllığı, 2007, s.487). İnşa tekniği açısından Kaleköy Cami'nin bahsi geçen konaklarla aynı olması dikkate değer bir detaydır.

Eserin harim kısmı, mihraba dik üç sahından oluşmaktadır ve orta sahnin, yüksek tutularak vurgulanmıştır. Kaleköy Cami'nin planı, Anadolu Selçuklu mimarisinde sıkça uygulanan ve bazilikal plan olarak adlandırılan plana çok benzerlik göstermektedir². Ancak bazilikal plandan farklı olarak Kaleköy Cami'nde harim kısmı derinlemesine değil enine bir gelişme göstermiştir. 1297 yılında inşa edilmiş olan Beyşehir Eşrefoğlu Cami de ahşap direkli camiler grubunda olup harim kısmı mihraba dik yedi sahından oluşmaktadır ve orta sahnin yüksek tutularak vurgulanmıştır. Ancak Eşrefoğlu Cami, derinlemesine bir plan arz etmektedir (Karpuz, 2001, s.37-38). 1290 yılına tarihlendirilen Ankara Arslanhane (Ahi Şerafeddin) Cami de mihraba dik beş sahninli olup derinlemesine bir plan göstermektedir. Burada da benzer şekilde orta sahnin, diğer sahninlerden geniş ve yüksek tutularak vurgulanmıştır (Öney, 1990, s.7). Anadolu Selçuklu mimarisinde XII. yüzyılın sonları XIII. yüzyılın başlarında çok sayıda ahşap direkli cami inşa edilmiştir. Bu camilere; Afyon Ulu (1272), Sivrihisar Ulu (1297), Kastamonu Kasabaköy (1366) ve İspir Çarşısı Cami (XVIII. Yüzyılın ilk çeyreği) gibi eserleri örnek verebiliriz (Deniz, 1988, s.49). Erken tarihli örneklerin yanı sıra XVIII ve XIX. Yüzyıl gibi geç tarihlerde de ahşap direkli cami örnekleri mevcuttur.

Bezemeleri ile ilgi çeken Kaleköy Cami'nde bitkisel, geometrik ve hat bezeme sanatının örnekleri görülmektedir. Mihrap ve duvarlarda yer alan bu bezemeler içerisinde zikzak, kırık çizgilerle elde edilmiş geometrik şekiller, kıvrık dallar arasında çarkifelek motifleri, on iki kollu yıldız, palmet, püskül, ters lale, kenger yaprağı, hatai çiçekler, gülbezek, baklava dilimi ve zincirle sarkan vazolar içinde çiçek motifleri bulunmaktadır. Bu eserde ahşap direkli camilerin çoğunda bulunan tavan göbeğinin bulunmaması da

² Anadolu Selçuklu Mimarisinde konusunda detaylı bilgi için bkz. KARPUZ 2001.

dikkat çekicidir. Eser, bezemeleri kapsamında farklı dönem özellikleri göstermektedir. İslam sanatında figürlü bezemeden ziyade geometrik ve bitkisel bezemenin daha çok uygulandığı bilinmektedir. Bu sebepten dolayı XII. yüzyılın başlarından itibaren çokgen, çok köşeli yıldızlar ve değişik geometrik motifler sonsuzluk ilkesi temelinde birer ifade aracı olarak kullanılmıştır. Zamanla bezeme programına bitkisel motiflerin de girmesine rağmen geometrik bezeme arka planda varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Ödekan, 2001, s.329). Eserin mihrap bezemesinde yer alan bitkisel motiflerin yanı sıra zikzak, kırık çizgilerle elde edilmiş geometrik ve on iki kollu yıldız motifleri XII-XIII. yüzyıl bezeme sanatının üslupsal özelliklerini taşımaktadır. Kırık çizgilerle oluşturulmuş geometrik motiflere Tokat Gökmedrese (1275) taç kapısında, Divriği Kale Cami (1180-81) taç kapısında, Divriği Ulu Cami'nin doğu kapısında (1228), Kayseri Çifte Medrese'nin şifahane kapısında (1205) ve Konya Sırçalı Medrese'nin (1242) taç kapısında da rastlamak mümkündür (Koçyiğit, 2015, s.249). Eserin mihrabı, mevcut kalıntılardan anlaşıldığı üzere sonraki dönemlerde onarım geçirmiş ve bu onarım sonrasında kavsarasının üzeri alçı ile sıvanarak boyanmıştır. Bugün düşen alçı parçalarının altından görünen kalıntılar mihrabın orijinalinde mukarnas kavsaralı olduğunu düşündürür niteliktedir. Ne yazık ki bu iddiamızı destekleyen yapıya ait eski bir fotoğraf bulunmamaktadır. Anadolu'da alçı mihraplar genellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle XIV. yüzyılda görülmeye başlanır. Mukarnaslı kavsaralar ise XII. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlanmıştır (Bakırer, 2000, s.124). Selçuklular ve Beylikler Döneminden günümüze ulaşabilen çok fazla alçı mihrap örneği yoktur ancak, Harput Ulu Cami'nin avlu mihrabı (1155-1165), Konya Sahip Ata Mescidi (XIII. yüzyılın ikinci yarısı), Konya Sakahane Mescidi (XIII. yüzyıl), Konya Sahip Ata Hanıkahı (1279) ve Ankara Arslanhane Camii'nin mihrapları bu dönem alçı mihraplarına örnek verilebilir³. Alçı malzeme ile mihrap yapımı, Osmanlı Devleti zamanında da devam ettirilmiş ve bu dönemden daha fazla örnek günümüze ulaşabilmiştir. Osmanlı Sanatı içerisinde çoğunlukla XIV. yüzyılın ikinci yarısı - XV. yüzyılın başlarında yapılan alçı mihraplara; Gecik Mescidi, Geneği Mescidi, Hacı İvaz Cami, Direkli Cami, Karanlık (Sabuni) Cami, Eyüp Mescidi, Ayaş Ulu Cami, Hacı İlyas Cami, Hacı Bayram Cami ve Zincirli Camii'nin mihraplarını örnek verebiliriz⁴.

Caminin harim duvarlarında yer alan bezemeler ise mihrap bezemelerinden hem kompozisyon hem de üslup olarak farklılıklar göstermektedir. Duvarların tüm yüzeyine yapılan bezemeler olduğu gibi çerçeve içerisinde pencerelerin etrafına ve yine kontürlerle oluşturulmuş çerçeveler içerisine geometrik motiflerin işlenmesi söz konusudur. Eserde belki de en dikkat çekici bezeme türü tavan hizasından zincirlerle sarkan vazo içinde çiçek motifleridir. Bu bezeme türünün yaygın bir şekilde kullanımı Lale Devri (1718-1730) ile başlamaktadır ve sonraki dönemlerde de devam ettirilmiştir. Diğer dikkati çeken motif ise pencereleri çevreleyen kontürlerin içeri-

³ Bahsi geçen örnekler ve daha fazla örnek için bkz. BAKIRER 2000.

⁴ Bahsi geçen örnekler ve daha fazla örnek için bkz. ESKİCİ 2001.

sinde yer alan kenger yapraklarıdır. Doğan Kuban, kenger yaprağı motifinin Türk sanatında ilk olarak Lale Devri'nde görüldüğünü söylemektedir⁵. Eser, bu bezeme öğeleri ile XVIII. yüzyıl bezemelerinin üslupsal özelliklerini taşımaktadır. XIX. yüzyıl camilerinin bezemelerinde ise daha baskın bir şekilde Barok dönem özellikleri kendini göstermektedir. Bu dönem Anadolu camilerine; Yozgat Başçavuşoğlu (1801), Muğla Şeyh (1896), Konya Azizye (1671-76) ve Samsun Hamidiye (1884) camilerini örnek olarak gösterebiliriz (Hatipoğlu, 2007, s.103-121).

Sonuç

Oldukça harap bir şekilde günümüze gelen Kaleköy Cami'nin kitabesi olmamasından dolayı, inşa tarihi bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar tarafından eserin kalemişi bezemeleri dikkate alınarak XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlendirme yapılmış olsa da tarihlendirme konusunda sadece bezemelerden yola çıkmak çok sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Çünkü bezemelerin sonradan yapılmış olması da ihtimaller arasında yer almaktadır.

Eseri, yapı malzemesi açısından değerlendirdiğimizde yapı malzemesinin, Amasya'da XIX. yüzyılda inşa edilmiş Yalıboyu Konaklarının malzemesi ve yapım tekniği ile aynı olduğu görülmektedir. Ancak hımış duvar tekniği sadece XIX. yüzyılda değil daha erken tarihli eserlerde de uygulanan bir tekniktir. Buna ek olarak eserin güney cephesinin diğerlerinden farklı bir şekilde sandviç duvar benzeri çift panel şeklinde yapılmış olması da esere yapılan sonraki dönem müdahaleleri konusunda düşündürmektedir.

Eser, plan olarak Selçuklu camilerine benzerlik gösterse de XVIII ve XIX. yüzyıllarda da mihraba dik sahninli, ahşap direkli camilerin mevcudiyeti bilinmektedir (Denizli Yazırköyü Cami - Burdur Dengere Köyü Cami) (Deniz, 1988, s.51). Küçük bir mahalle camisi olmasından dolayı eserde özenli bir cephe düzenlemesi olmadığını düşünebiliriz. Çünkü erken tarihli eserlerde pencerelerin küçük ve şevli yapıldığı gözlenirken, XVIII-XX. yüzyıl eserlerinde ise pencerelerin daha büyük ve alt seviyede yapılmaya başlandığı görülmektedir (Çal, 2000, s.119). Kaleköy Cami'nin pencereleri belli bir düzen göstermemektedir. Neredeyse rastgele açıldığını düşünebileceğimiz bu açıklıkların sonradan yapılmış olması da ihtimaller arasındadır.

Eserin bezemeleri farklı dönem özellikleri taşımaktadır. Mevcut kalıntılardan anlaşıldığı üzere eserin sonraki dönemlerde üzeri alçı ile kaplanan mihrabındaki bezemeler, özellikle on iki kollu yıldız formu ile Selçuklu veya Beylikler dönemi gibi erken bir tarihe işaret etmektedir. Mihrap bezemeleri arasında yer alan kıvrık (kıvrım) dallar, zikzak, kırık çizgilerle oluşturulmuş geometrik motifler, çarkifelek ve diğer bitkisel bezemeler yapının duvarlarında yer alan kalemişi bezemelerden farklı olup daha erken tarihlidir.

Yapının neredeyse tüm duvarlarını kaplayan kalemişi bezemeler ise üslupsal açıdan XVIII. yüzyıl özelliklerini göstermektedir.

Tüm bu veriler ışığında yapıyı tarihlendirme yoluna gidecek olursak öncelikle belirtmemiz gereken konu, eserin büyük ihtimalle zaman içerisinde

⁵ Lale Devri ve XVIII. Yüzyıl bezeme sanatı için bkz. KUBAN 2007.

de değişikliklere maruz kaldığıdır. Eserin düzensiz bir cepheye sahip olması küçük bir mahalle camisi olmakla açıklanamayacaktır. Çünkü eser, küçük bir mahalle camisi şeklinde düşünülmüş olsaydı harim kısmı böylesine bezemeli ve özenli yapılmazdı. Bu nedenle cephede görülen bu düzensizliği sonraki dönemlerde yapılmış olması muhtemel değişikliklere bağlayabiliriz. Malzeme ve yapım tekniği açısından eser, XVIII-XIX. yüzyılda Amasya'da inşa edilmiş konaklara benzerlik göstermesi ile belirleyici bir faktör olmaktadır. Eserin planı, bizleri her ne kadar Selçuklu dönemi camilerine götürse de sonraki dönemlerde de bu planının uygulandığı görülmektedir. Bu nedenle caminin planı, tarih belirleme konusunda bize çok fazla yardımcı olamamaktadır. Ancak eserin mihrabı ile duvar bezemeleri arasındaki üslupsal fark ve mihraba yapıldığını düşündüğümüz değişimler bize eserin iki farklı dönem özellikleri taşıdığını göstermektedir. XVIII-XIX. yüzyıllar, Türk sanatında Barok etkilerin görülmeye başladığı yüzyıllardır ve bu yüzyıllarda bezeme formlarından mimari formlara kadar değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde mukarnaslı kavsaranın yerini istiridye kabuğu formu kavsaraların aldığı, "S" ve "C" formlarının mimaride sık başvurulan motifler olduğu bilinmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, mevcut kalıntılardan caminin mihrabının değiştirildiğini ve orijinalinde mukarnas kavsaralı olma ihtimalinin yüksek olduğunu ileri sürebiliriz. Mihrap çevresindeki bezemeler ise herhangi bir değişime uğramamış ve Selçuklular veya Beylikler dönemine ait olduğunu düşündüğümüz kompozisyonlar, olduğu gibi bırakılmıştır. Eserin bütün cepheleri hıms duvar tekniğinde örülmüş olmasına karşın mihrabın yer aldığı güney cephe, sandviç duvar tekniğiyle sağlamlaştırılmıştır. Teknik olarak bir bütünlük arz eden eserin, üslupsal olarak farklılıklar göstermesi ve bu farklılığın mihrap duvarında yoğunlaşması, mihrabın Selçuklu veya Beylikler Dönemine ait bir camiden buraya taşınmış olabileceği fikrini düşündürmektedir. Bu yönde ileri sürülebilecek savlardan bir diğeri ise eserin daha önceden orada bulunan bir Selçuklu veya Beylikler Dönemi camisinin kalıntılarından yararlanılarak XVIII. yüzyılda, dönemin üslupsal özelliklerine uygun bir şekilde yeniden inşa edildiğidir. Bu savlardan biri olan ve "mihrabın başka bir eserden bu camiye taşınması" konusunda soru işareti oluşturan en önemli nokta şudur: Taşınacak kadar değerli bulunan bir parça neden sonradan alçı ile kaplanarak değiştirilmiştir? Çok kuvvetli bir destek olmamasına karşın bu soru işareti nedeniyle eserin, daha önce orada yer alan bir eserin mevcut kalıntılardan yararlanılarak yeniden inşa edilmiş olabileceği savı daha açıklanabilir görülmektedir. Üslupsal olarak erken dönem özellikleri taşıyan mihrabın tarihlendirilmesi konusunda Amasya İli'nin tarihçesi de katkı sunabilir. Amasya'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1392 yılını göstermektedir⁶. Yani XI. yüzyıldan XIV. yüzyılın sonlarına kadar şehir, Selçuklular ve Beylikler dönemlerini yaşamıştır. Mihrap bezemelerinin, yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere, XIV. yüzyılın sonlarına kadar inşa edilen cami mihraplarına benzerlik göstermesi de eserin ilk inşa tarihini bu yüzyıllara indir-

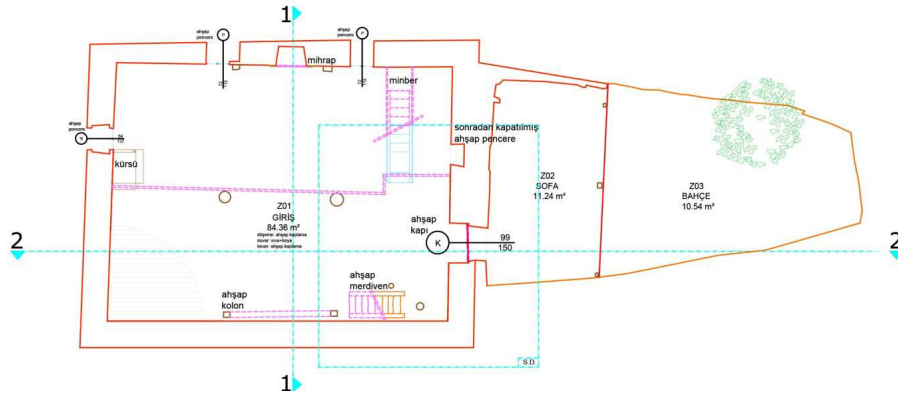
⁶ Amasya tarihçesi için bkz. HÜSAMEDDİN 2008.

memize olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak eser, iki farklı döneme ait önemli izler taşımaktadır ve eserin korunma altına alınması gerekmektedir.

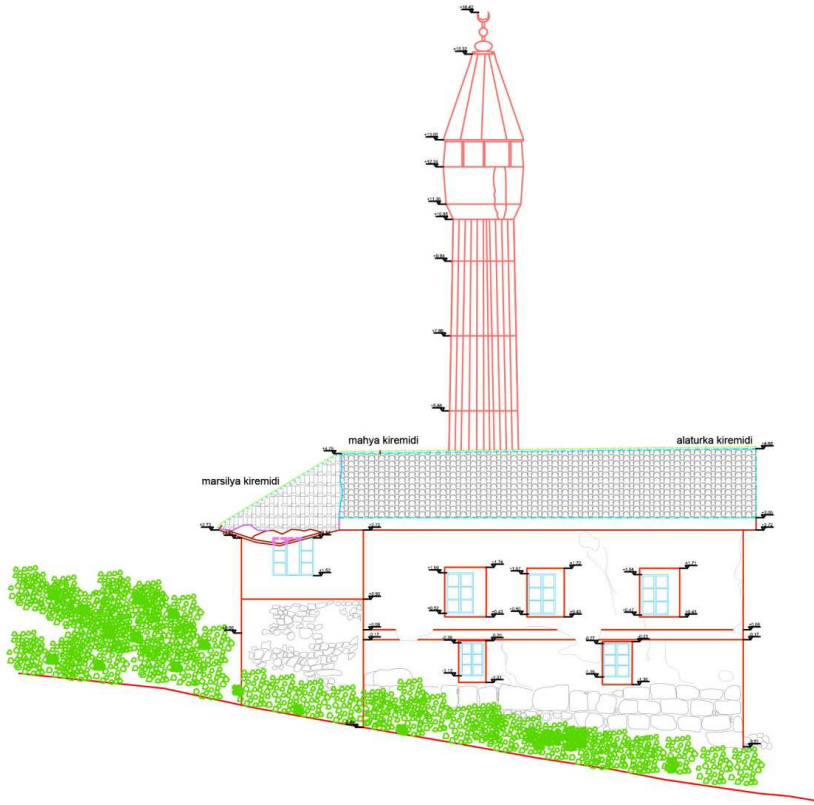
KAYNAKÇA

- BAKIRER, Ömür (2000), *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, Ankara.
- ÇAL, Halit, (2000). *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler*, Ankara.
- DENİZ, Bekir, (1988). "Aksaray'da (Niğde) Ahşap Sütunlu İki Köy Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, C:IV*, İzmir, s.19-56.
- ERSOY, Ayla,(1993). *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul.
- ESKİCİ, Bekir (2001), *Ankara Mihrabları*, Ankara.
- HATİPOĞLU, Oktay, (2007). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemîşi Tezyinatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- HÜSAMEDDİN, Hüseyin (2008), *Amasya Tarihi*, Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, Dersaadet.
- KARPUZ, Haşim, (2001). *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Konya.
- KOÇYİĞİT, Fazilet, (2015). "Üslupsal Özellikleri Temelinde Tokat Gök Medrese'ye Yeniden Bakış", *Journal of World of Turks, Vol.VII. No.II.* s.243-260.
- KUBAN, Doğan, (2007). *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul.
- KURAN, Abdullah, (1972). "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, TTK Yayını, Ankara, s.179-186.
- ÖDEKAN, Ayla, (2001). "Anadolu Selçuklu Çağında Mukarnas Bezeme", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, s.329-335.
- ÖNEY, Gönül, (1990). *Ankara Arslanhane Camii*, Ankara.
- TC. Amasya Valiliği, (2007). *Amasya İl Yılığ*, Amasya.
- UYSAL, Zekiye, (2014). "18. Yüzyıldan Ahşap Direkli İki Cami", *Turkish Studies, Vol.9-10*, Ankara, s.1107-1123.

FOTOĞRAFLAR

Şekil 1. Amasya Kaleköy Camii Planı

Şekil 2. Amasya Kaleköy Camii Görünüşü (Güney Cephe)

Şekil 3. Amasya Kaleköy Camii Genel Görünüş

Şekil 4. Amasya Kaleköy Camii Güney Cephe

Şekil 5. Amasya Kaleköy Camii – Doğu Cephe

Şekil 6. Zeminde Meydana Gelen Kaymalar Nedeniyle Başlığında Ayrılmış Ahşap Direk

Şekil 7. Güney Cephe Duvarı İç Kısmı (Sandviç Duvar Benzeri)

Şekil 8. Harim – Güney Duvarı

Şekil 9. Harim – Güneydoğu Köşe

Şekil 10. Mihrap

Şekil 11. Mihrap - Detay

Şekil 12. Mihrap - Detay
(Mukarnas Kavsara İzleri)

Şekil 13. Mihrap - Detay

Şekil 14. Mihrap - Detay

Şekil 15. Mihrap
Bordür Bezemeleri

Şekil 16. Kadınlar Mahfili

Şekil 17. Kadınlar Mahfilinin Altında Yer Alan Bezeme

Şekil 18. Kadınlar Mahfilinin Altında Yer Alan Bezeme